

УДК 94(=411.16) «1881/1914»: 930

МАРІАННА ЛАСІНСЬКА

МІЖНАРОДНІ ТА МІЖКОНТИНЕНТАЛЬНІ МІГРАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (наприкінці XIX – початку XX століття): ДО ІСТОРИОГРАФІЇ ПИТАННЯ

В статті подано стислий історіографічний огляд зарубіжних видань, присвячених вивченню проблеми міжнародних та міжконтинентальних міграцій єврейського етносу наприкінці XIX – на початку XX століття, більшість з яких зберігається у фондах Національної бібліотеки Держави Ізраїль. Окреслено основні напрямки, характер міграційних потоків. Визначено періодизацію, причини та значення хвиль переселення європейських євреїв в межах континенту та за його границі.

Ключові слова: алія, імміграція, еміграція, єврейське населення, громада.

Постановка проблеми. Сформовані в сучасній Україні сприятливі умови для становлення наукових традицій вивчення проблем історичної юдаїки, дозволяють звернути увагу науковців на малодосліджене, але важливе питання історії міграційних рухів євреїв в кінці XIX – початку XX ст. Єврейські міграції, що постійно тривають і сьогодні, надзвичайно значимі для світового розвитку в різних його аспектах – заслуговують на ретельне наукове вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значні досягнення зарубіжної історіографії з історії міжнародних та міжконтинентальних міграцій єврейського етносу наприкінці XIX – початку XX століття, в Україні її результати лишаються мало відомими. Спостерігається дефіцит та відсутність систематичних досліджень. Протягом останніх десятиліть вказаною проблематикою займалися: А. Вороніна, В. Погромський, В. Шукін, О. Безаров, А. Морозова, В. Чернін, Е. Гринберг, В. Левін, А. Гедьо та ін. Автором нарису було опубліковано низку статей: «Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв за працею «Волтера Ф. Вілкокса «Інтернаціональні міграції»» (2013), «Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв у XIX ст. за працями В.В. Оболенського» (2014), «До питання історіографії та історії міжконтинентальних міграцій єврейського населення з українських земель (наприкінці XIX – початку XX ст.)» (2015), «Еміграція єврейського населення з українських земель наприкінці XIX –

на початку XX ст.» (2015), «Життя у США євреїв-емігрантів з Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.). За Чарльзом Бернхеймером» (2015), «До питань вивчення міжконтинентальних міграцій євреїв Півдня України (XIX – на початку XX ст.)» (2016), «До питання бібліографії досліджень міжконтинентальних та міжнародних єврейських міграцій наприкінці XIX – на початку XX століття» (2018), «Intercontinental and International Jewish Migrations at the End of the Nineteenth and Beginning of the Twentieth Centuries: The Historiography of the Problem» (2018) і т.ін. [1].

Постановка завдання. Метою дослідження є короткий історіографічний аналіз літературних джерел з історії міжконтинентальних міграцій єврейського етносу в кінці XIX – початку XX ст. Робіт, присвячених встановленню значення та ролі міграційних процесів для економічного, політичного, культурного, соціального розвитку тих чи інших регіонів, що стали об'єктами міжнародних і міжконтинентальних міграцій.

Виклад основного матеріалу. Проблема вивчення єврейських міжнародних та міжконтинентальних міграцій кінця XIX – початку XX століття, як особливого, феноменального явища в історії людства почала одразу привертати до себе увагу. Вже в 1906 році в Санкт-Петербурзької типо-літографії Лур'є і Ко другим виданням були надруковані «Загальні вказівки всім, хто збирається переселитися в інші країни» на ідиш, що містили докладну інструкцію євреям, котрі збиралися покинути

межі Російської імперії, аж до тексту звернення в поліцейське управління з метою отримати дозвіл на виїзд і «закордонний паспорт» [2].

В 1907 році в Лондоні, було опубліковано книгу з позначкою «надзвичайно таємно» під назвою «Єврейська територіальна організація. Посилання на британську секційну раду до географічної комісії», основні положення котрої полягали у визначенні території на яку могли б переселитися євреї-колоністи, котрі з різних причин змушені були полишити країни проживання та потребували безпечного життя, з можливістю збереження власної національної культури, традиції, релігії. Члени організації вивчили умови, наявні в багатьох країнах світу. Деякі з них не могли надати територію такого розміру для компактного проживання юдеїв, котра могла б одразу вмістити кілька мільйонів переселенців. Інші – не могли гарантувати адекватної безпеки. Треті – не надавали статусу автономії, необхідного народу без власної країни. На думку експертів організації найбільш вдалими районами для переселення євреїв, з можливістю створення власної держави в майбутньому були Кіренаїка (історична область в Африці) та Месопотамія. Звичайно, обидві країни вимагали вкладання значних фінансів та зусиль у розвиток інфраструктури і, особливо, створення іригаційної системи, але представники заможних верств євреїв Англії та США були згодні допомогти власному народу в проекті по створенню єврейської держави. Розглянуто умови надання території для компактного проживання юдеїв в межах Британії, Канади та Австралії. Щодо останньої, автори проекту, відмічають, що ідеали місцевого населення не сприяють переселенню значної кількості євреїв-іноземців на територію зеленого континенту, окрім того, на заваді подібним міграціям має стати довга морська подорож, котру мають здійснити юдеї. Відмічається, що гарні умови для колонізації мають такі країни Південноамериканського континенту, як Бразилія, Болівія, Колумбія та Аргентина, з докладним описом можливостей для розселення в їх межах, кліматичних умов, політико-економічної ситуації та можливостей для ведення сільського господарства [5].

Наступне видання Єврейської територіальної організації під назвою «Бути плідними і розмножуватися» 1909 року – по суті опублікована промова Меєра А. Спелмана, президента Британської Єврейської територіальної організації. Публікацію було присвячено можливим шляхам вирішення питання для 12 мільйонів євреїв по здобуттю власної землі для розбудови майбутньої держави. Значна частина з них, 5 мільйонів – це євреї Російської імперії, котрі в наслідок утисків та переслідувань, змушені були покидати власні домовки, мандруючи світом в пошуках кращої долі. Становище російських євреїв порівнювалось автором з умовами перебування їх пращурів в єгипетському рабстві. Не відставали в даному контексті і громади Румунії, Персії, Марокко, Аравії, тощо. Відмічається загальна тенденція до активізації явищ антисемітизму в усіх країнах Світу на початку ХХ століття (наприклад, епізод з Дрейфусом), ситуація класифікується, як катастрофічна. Єврейський народ, в умовах бездержавності порівнюється з хворими в госпісі, які більше не можуть повноцінно діяти чи розмірковувати, та чий дух зламано, втратою надії на отримання власної незалежної країни. Ситуація на стільки важка, що переселенці в Палестині ладні вмирати у скрутних умовах, радше, ніж позбавити себе надії на повернення власному народу права повернення до історичної батьківщини з наступним облаштуванням незалежної єврейської держави там. Значну роль у виданні відведено характеристиці важливості і значенню юдаїзму в житті єврейського етносу. Також, автором відзначається потужний вплив, що справили єврейські емігранти на розвиток економіки Сполучених Штатів Америки наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Згадується колонізаційний проект Єврейської колонізаційної асоціації в Аргентині, де було засновано низку юдейських колоній. Автор наголошує на необхідності створення, якщо не незалежної єврейської держави з власною владною структурою, то хоча б на отриманні автономії [13].

У 1939 році в місті Варшава було опубліковано дослідження Ар'є Тартаковера «Еміграція євреїв з Польщі». У роботі міститься докладний опис причин і обставин

еміграції єврейського населення з середини XIX століття – до початку Другої світової війни, так само визначено напрями і маршрути переселення [11].

Одним з вагомих історіографічних джерел з історії єврейських міжконтинентальних міграцій в зазначений період, є книга Якова Лещинського «Єврейські міграції за останні сто років», опублікована в Нью-Йорку в 1944 році [7]. Автор, який одночасно виступав вечним секретарем секції економіки і статистики Іддішского наукового інституту, опублікував значну кількість робіт і досліджень на різних мовах з усіляких аспектів єврейської економіки і статистики. Його книга стала англомовним перекладом, спрямованим на ознайомлення широких кіл читачів з економічними і статистичними даними переселення єврейського населення, як на Північноамериканський континент, так і за його межі.

Робота Марка Вішніцера «До існування в безпеці. Історія єврейських міграцій з 1800 року», опублікована в Філадельфії в 1948 році [12], починається вступною статтею Джеймса Макдональда з того, що інтерпретує єврейські міграційні процеси, як великий і важливий соціальний феномен світової історії XIX–XX століття. Книга містить розділи про історію єврейських еміграцій з Європи в 1800–1880, 1880–1900 роках; І-м вихід із Російської імперії в 1881–1890 роках; про пік єврейських міжконтинентальних міграцій в 1900–1914 роках; міграціях в ході і після Першої світової війни в 1914–1932 роках; єврейських міграціях спровокованих нацистським тиском в 1933–1939 роках; міжнародних і міжконтинентальних міграціях в період Другої світової війни і після її закінчення.

Книга Мілтона Мельцера «Пустити коріння. Єврейські емігранти в Америці», що вийшла в 1976 році в Нью-Йорку [8] розповідає про причини і обставини еміграції єврейського населення Східної Європи в Америку в кінці XIX – початку XX ст.

Книга Джил Руттер «Єврейські міграції», надрукована в 1994 році містить розділи, що демонструють карту світу з нанесеними на ній районами проживання єврейської діаспори, а, також, в популярній і доступній формі пропонує ретроспективу єврейських мігра-

ційних рухів починаючи з біблійних часів, закінчуючи сучасністю [9].

У 2000 році під редакцією Даніеля Елазар і Мортон Вейнфельда було видано збірку наукових статей «Все ще в русі. Сучасні єврейські міграції в порівняльній перспективі» [3]. Видання містить статті за наступними напрямками: міграції євреїв до Ізраїлю і Канади, міжнародні та міжконтинентальні єврейські міграції протягом останніх двох століть в усій багатоаспектності цих складних процесів.

Цікавим в контексті вивчення єврейських міжконтинентальних міграцій є двотомне видання «Єврейські міграції в Південну Африку. Списки пасажирів з Об'єднаного Королівства Британія», опублікована за сприяння Центру Ісаака і Джессі Каплан по вивченню і дослідженню євреїв при Кейптаунському університеті в 2008 році. У першому томі міститься історична довідка із загальною характеристикою міграцій в період з 1890 по 1905 рр. Другий том вмістив у собі списки пасажирів подорожували з 1906 по 1930 рр., Ретроспективний огляд і цінні рекомендації про те, як можна використовувати опубліковані архівні матеріали дослідникам проблеми і просто зацікавленим читачам.

У 2009 році в м. Берні була опублікована книга Франка Тібора «Подвійне вигнання: міграції угорських євреїв професіоналів через Німеччину до Сполучених Штатів, 1919–1945 рр.» [4]. У роботі описуються умови життя євреїв в Угорщині, причини та обставини початку еміграційних процесів. Перебування євреїв-мігрантів в транзитному пункті Німеччини. Відносини з угорським і німецьким соціумом. Тиск, в тому числі законодавчий, що провокував продовження переселення євреїв на Північноамериканський континент. А також, умови, в яких перебували новоприбулі іммігранти в м. Нью-Йорк.

Джеймс Джордан, Ліза Лев і Йоахім Шлєр в 2016 році в Нью-Йорку опублікували книгу «Єврейські міграції та архіви», що містить наукові статті на тему дослідження сімейних епістолярних архівів емігрантів, мемуарів, особистих речей євреїв-переселенців та т.ін. [6].

Дослідниця з Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана-Юлія Шнайдавінд в

2018 році опублікувала текст доповіді «Ашкенази переселяються – німецько-єврейська імміграція до Австралії впродовж XIX століття» для міжнародної конференції «В русі: міграції та діаспори» (м. Тарту, Естонія), присвяченої різним аспектам вивчення історії міграційних рухів протягом XIX–XXI ст. Тези містять результати дослідження історії створення єврейської діаспори в Австралії починаючи з 1820-х років, коли еміграційні потоки євреїв-переселенців носили здебільшого економічний характер, здійснювались через порти Англії, поступово набираючи обертів, стаючи масштабнішими. Розкриваються обставини, що супроводжували другу хвилю та міграції періоду Першої світової війни. Завершуючи 1930-ми роками, автор наголошує на тому, що загроза євреям Німеччини з боку фашистського уряду змушували значні їх маси іммігрувати до зеленого континенту, на розвиток якого переселенці, так само, як і на інших континентах справили не аби який вплив, зокрема, відомі єврейські родини Монеш та Рубінштейн приймали активну участь у розбудові Мельбурну, де й сьогодні існує найбільша єврейська община Австралії [10].

Висновки і перспективи досліджень. Єврейські міграційні рухи, що тривали протягом кінця XIX – початку XX ст. мали не лише різні напрямки (Північноамериканський та Південноамериканський континенти, Африка, Близький Схід, Австралія, тощо), але й носили різний характер (економічний та ідеологічний). Масштаби переселення євреїв з Європи з року в рік ставали все більшими, в даному контексті, виділяють кілька періодів міграцій кінця XIX – першої половини XX ст.: 1881–1890 рр.; 1900–1914 рр.; 1914–1932 рр.; 1933–1939 рр. Тривають єврейські міграції і сьогодні. Ми розглянули далеко не повний історіографічний перелік видань, присвячених проблемі єврейських міжнародних і міжконтинентальних міграцій кінця XIX – початку XX століття. Надалі він потребує суттєвого розширення та більш докладного наукового вивчення.

Список використаних джерел:

1. Ласінська М.Ю. Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв за працею «Волтера Ф. Вілкокса «Інтернаціональні міграції»». *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім.*

В. О. Сухомлинського: Збірник наукових праць [Історичні науки]. Випуск 3.37 (105). Миколаїв: МНУ, 2013. С.170-174.; Міжнародні та міжконтинентальні міграції євреїв у XIX ст. за працями В. В. Оболенського (Осинського). *Наукові праці: Науково-методичний журнал.* Т. 227. Вип. 215. 2014. *Історичні науки.* Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2014. С.77-82.; До питання історіографії та історії міжконтинентальних міграцій єврейського населення з українських земель (наприкінці XIX – початку XX ст.). *Історичні Мідраші Північного Причорномор'я.* Миколаїв: Видавець П.М. Шамрай, 2015. Т.ІІ. – С. 16-26.; Еміграція єврейського населення з українських земель наприкінці XIX – на початку XX ст. *Емінак: Науковий щоквартальник.* 2015. № 1-2 (10) (січень-червень). С. 50-60.; Життя у США євреїв-емігрантів з Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.). За Чарльзом Бернхеймером. *Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. М.М. Шитюк. Випуск V. Том II.* Миколаїв: Типографія Шамрай, 2016. С. 122-129.; До питань вивчення міжконтинентальних міграцій євреїв Півдня України (XIX – на початку XX ст.). *Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. М.М.Шитюк. Випуск VI.* Миколаїв: Типографія Шамрай, 2017. С.295-300; До питання бібліографії досліджень міжконтинентальних та міжнародних єврейських міграцій наприкінці XIX – на початку XX століття. *Історичні мідраші Північного Причорномор'я / Голов. ред. М.М. Шитюк. Випуск VII. Том II.* Миколаїв: Типографія Шамрай, 2018. С. 93-102; Lasinska M. Intercontinental and International Jewish Migrations at the End of the Nineteenth and Beginning of the Twentieth Centuries: The Historiography of the Problem. The 2018 Annual Conference of the Centre of Excellence in Estonian Studies «On the Move: Migration and Diasporas» (Nov 29th – Dec 1st 2018 Estonian Literary Museum, Tartu, Estonia). ELM Scholarly Press Tartu 2018. P. 60-61.

2. Общие указания всем собирающимся переселиться в другие страны. С. – Петербург: Типо-Литография Лурье и К^о, Гороховая ул., д. № 48. 1906.
3. Elazar D.J., Weinfeld M. Still moving: Recent Jewish migration in comparative perspective. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction publishers, 2000.
4. Frank T. Double exile: migrations of Jewish-Hungarian professionals through Germany to the United States, 1919-1945. Bern: Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2009.
5. Jewish Territorial Organization: Reference by the British Sectional council to the Geographical commission. London Offices: 15 Essex Street, Strand, W. C. 1907. 200 p.
6. Jordan J., Leff L., Schlor J. Jewish migration and the archive. New York: Laylor & Francis, 2016.
7. Lestchinsky J. Jewish migration for the past hundred years. New York: Yiddish scientific institute – Yivo, 1944.
8. Meltzer M. Taking root. Jewish Immigrants in America. New York: Ferrar, Straus and Giroux, 1976.
9. Rutter J. Jewish migrations. Hove, East Sussex: Wayland, 1994. 48 p.
10. Schneidawind J. Ashkenaz Down Under—German-Jewish Immigration to Australia during the Long Nineteenth Century. The 2018 Annual Conference of the Centre of Excellence in Estonian Studies On the

- move: migration and diasporas. Nov 29 – Dec 01 2018. Estonian Literary Museum, Tartu, Estonia. Abstracts. ELM Scholarly Press Tartu 2018. P. 43-44.
11. Tartakower A. Emigracja żydowska z Polski. Warszawa: Instytut badań spraw narodowościowych, Prace wydziału populacyjno-migracyjnego №8, 1939.

12. Wischnitzer M. To dwell in safety. The story of Jewish migration since 1800. Philadelphia: The Jewish publication society of America, 1948.
13. Zangwill I. Jewish Territorial Organization: Be fruitful and multiply. Headquarters, Rings Chambers, Portugal Street, London, W.C. 1909. 24 p.

MARIANNA LASINSKA

**INTERNATIONAL AND INTERCONTINENTAL MIGRATION
OF THE JEWISH POPULATION
(at the end of the nineteenth and early twentieth centuries):
TO THE HISTORIOGRAPHY OF THE QUESTION**

The article contains a brief historiographical review of foreign publications, which are devoted to the problem of international and intercontinental migration of Jewish ethnicity at late XIX – early XX century, most of which are kept in the National Library of Israel. The article devoted to the basic directions and character of migratory flows. Also the periodization, causes and values of the waves of the resettlement of European Jews within the continent and beyond its borders are determined in this topic.

Key words: alias, immigration, emigration, Jewish population, community.

МАРИАННА ЛАСИНСКАЯ

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ И МЕЖКОНТИНЕНТАЛЬНЫЕ МИГРАЦИИ
ЕВРЕЙСКОГО НАСЕЛЕНИЯ (в конце XIX – начале XX века):
К ИСТОРИОГРАФИИ ВОПРОСА**

В статье представлены краткий историографический обзор зарубежных изданий, посвященных изучению проблемы международных и межконтинентальных миграций еврейского этноса в конце XIX – начале XX века, большинство из которых хранится в фондах Национальной библиотеки Государства Израиль. Определены основные направления, характер миграционных потоков. Установлена периодизация, причины и значение волн переселения европейских евреев в пределах континента и за его границы.

Ключевые слова: алия, иммиграция, эмиграция, еврейское население, община.

УДК 94 (477)

ВІРА РЕВЕНКО

**ІСТОРИОГРАФІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ УРСР В ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ:
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ
УКРАЇНИ**

Стаття присвячена огляду історіографічної літератури з різних аспектів повсякденності сільського населення Південної України у перші повоєнні десятиліття. Аналіз дав змогу виявити недостатньо вивчені питання, що досліджувалась, наголосити на важливості комплексного підходу до регіональних досліджень, які б дозволяли глибше вивчити проблеми повсякденності та підготовки узагальнюючих праць.

Ключові слова: історіографія, селянство, дослідження, література, монографія, стаття.

Перші десятиріччя після Другої світової війни посідають провідне місце в вітчизняній історіографії. Попри величезний масив публікацій післявоєнна відбудова була однією з головних тем у дослідженнях істориків.

Історіографію з обраної теми умовно можна поділити на дві великі групи: досліджен-

ня радянського періоду і – новітня історіографія. Кожен період мав власну своєрідність щодо змоги користуватися джерельною базою, результатами науково-пошукової роботи, характері висвітлення й оцінок.

З набуттям Україною незалежності розпочався якісно новий період (1991 р. – початок